

ЗА ПОЛИТИКАТА, ДЕМОКРАЦИЯТА И БЪЛГАРСКИЯ ПРЕХОД

Гл. асист. д-р Николай Живков

Катедра "История, философия, социология"

СА "Д. А. Ценов"

Непосредствено след приемането на Конституцията на Република България бе актуално изграждането на нов тип институции за политическо управление на национално и локално ниво. През последните години нараства ролята на политическата култура на гражданите и техните представители в изборните структури на публичната власт, на умението им чрез диалог и съпоставяне на мнения и тези да решават проблемите и конфликтите в обществото.

В настоящата статия се разглежда въпросът за подходите към политиката и ролята на демокрацията и конституционната правова държава за постигане на съгласие за общи действия между политическите сили, които участват в управлението на обществото.

1. За политиката

Политиката е свързана с управлението на обществото. Тя има отношения към интересите на живеещите в него граждани, които се определят от мястото им в системата на общественото разделение на труда. Техните позиции в нея не са еднакви. Това поражда различията в социалния им статус и е предпоставка за конфликти. Преодоляването им изисква намесата на органите на публичната власт.

Политиката намира израз в самия процес на превръщане на определени групови интереси в общи цели и норми за действие чрез органите на държавата и прилагането им за решаването на конфликтните в обществото проблеми¹.

В зависимост от начина, по който интересите на социалните групи се превръщат във всеобщи цели и резултатите, които се постигат с прилагането им, са се формирали два подхода за разбиране възникването и мисията на политиката – конфликтен и консенсусен. Според конфликтния подход политиката се състои в противоборството между противоположни интереси и тя възниква “когато хората, големите социални групи осъзнаят противоречията на своите групови интереси, което автоматично поражда противоречия и конфликти между тях. Тези конфликти се преодоляват след като една група или класа наложи своя интерес като обществен и общодържавен”². От позициите на консенсусния подход политиката възниква, “когато хората, големите социални общности и групи започват да търсят общи решения на сложните обществени проблеми”³.

Консенсусният подход за изясняване мисията на политиката свързваме с възгледите на Аристотел. Според него тя “възниква в организирани държави, които признават, че са съвкупност от много елементи, а не едно еднородно племе, религия или традиция”⁴. Във връзка с разбирането му, че “полисът е съвкупност от много съставки” е и неговата теза за мисията на политиката. Според Аристотел тя е най-главната “измежду всички науки и изкуства”, защото висшето благо е преимуществено нейна цел, а то е

¹ Семов, М. Що е политика. С., 1991, с.14.

² Баджаков, М. Политика. Част I-ва. Основи на политиката. Благоевград. 2002, с. 35.

³ Баджаков, П. Цит. съч., с. 35.

⁴ Крик, Б. В защита на политиката. С., Унив. изд. “Св. Кл. Охридски”, 1999, с.15-16.

справедливостта, т.е. това което е обща полза⁵. Именно от позицията на отношението на управляващите към общото благо той определя държавните форми като правилни и неправилни. В “правилните форми управляващите имат предвид общата полза, в неправилните само своето лично благо”⁶.

Разбирането на Аристотел за политиката като най-висша духовна дейност, насочена към постигане на определено общо благо в общности с разнороден състав е безспорен авторитет не само в древността, но и в средновековието. Тома Аквински развива християнската доктрина за държавата върху основата на идеите, изказани от Аристотел в “Политика”. В негов дух той отстоява тезата, че целта на държавата, а това означава и на следваната от нея политика е общото благо – осигуряване условия за достоен и разумен живот. Направеното уточнение съответства на установената съсловна структура на обществото. Най-достойните в йерархията са облечени във власт, това са управляващите, олицетворяващи държавата⁷. Тъй като основните ценности на общото благо са предписани от бога, то и политическата дейност на управляващите изисква те в решенията си да изхождат от тях, а не мненията на управляваните.

В зората на модерната епоха пръв Н. Макиавели разчупва традиционния начин на възприемане на политиката като дейност, насочена към постигане на общо благо, което се внушава от теологичните ценности. От него тя се разглежда като съвкупност от дейности, целта на които е придобиване, запазване и използване на властта⁸.

⁵ Аристотел. Т. 4, М., 1983, с.467.

⁶ История на политическите и правни учения. С.,1989, с.88.

⁷ Пак там, с. 89.

⁸ Пугачев, В. П и А. И. Соловьев. Введение в политологию. М., 1999, с.11.

Той твори в епоха, когато се отхвърля не само божествения характер на традициите и свързаното с тях общо благо, но и правото за наследяване на властта. Живее във времена, когато наред с наследствените владетели се появяват претенденти за властта, които воюват за овладяване ръководните й институции, разчитайки на своите сили и мъдрост. Ето защо както за едните, така и за другите властта и нейното придобиване се превръщат в политическа цел. Съчинението на Н. Макиавели “Владетелят” съдържа съвети как един владетел може да опази своята власт, следвайки определен курс от политически действия. Всички политически инициативи и действия предприемани от владетеля трябва да преследват укрепване властовите му позиции, т.е. политиката включва съвкупност от мерки и действия, които водят до поддържането на властта в ръцете на определен владетел или съсловие. Така от Н. Макиавели насам, политиката вече не се свързва с разбирането за преодоляване на конфликти в името на определено общо благо, а се превръща в сфера на борба между противоположни интереси за постигане на победа на едните или другите. Раймон Арон смята, че “Макиавели и Маркс са от този род мислители, които са разбрали добре какво разделя хората, а не какво ги обединява”⁹. С издигането на идеята за класовата борба марксизмът дава своя принос в налагането на конфликтния подход в политиката и практическата му реализация. На неговото разрушително за обществените отношения действие, с утвърждаването на демократизма в политическия живот на европейските страни, се противопостави и наложи консенсусния подход. Той стана водещ особено в годините след Втората световна война, когато те утвърдиха в управленската си практика

⁹ Баджаков, М. Цит. съч., с.34

демократията и възприе конституционната правова социална държава.

2. Демократията, конституционната правова държава и консенсусния подход в политиката

Консенсусната по своя характер политика, провеждана в европейските страни, стана възможна, първо, с прилагането от участниците в политическите взаимодействия, на началата на демокрацията при изработването и прилагането на решенията за политическо действие и второ, с установяването на конституционната правова и социална държава.

Участието на демокрацията във формирането и провеждането на политиката се свързва с решаването на възникващите в обществото проблеми чрез диалог и обсъждане. Тя изисква да бъдат изслушвани всички страни замесени в решаването на спорния проблем, да се съпоставят дори противоречиви и изключващи се мнения, но да се намерят допирните точки за постигане на съгласие. В тази връзка предизвикателството, според Андрей Пантев, е “да се открият поредица от правила, които да олицетворяват общото съгласие. Защото имаме немалък исторически опит, когато това съгласие е стимулирано, имитирано или просто постигнато с нечувани диктаторски средства”¹⁰.

Политическата практика на модерните европейски страни, а и теорията на политиката определено дадоха отговор на този въпрос. С фундаментално значение за изразяване интересите и вижданията на гражданите и тяхното трансформиране във воля на едно мнозинство, са процедурните правила, формулирани от Робърт Дал. Според него това са: избрани чрез гласуване длъжностни лица;

¹⁰ Пантев, А. Историческа еволюция на политическата демокрация. С., 1997, с. 110.

свободни честни и често провеждани избори; свобода на словото; достъп на гражданите до алтернативни източници на информация; свободно сдружаване и граждански права за всички¹¹. Посочените правила институционализират условията, определящи съгласието.

Обаче в политическия процес за постигане на съгласие и формирането на общата воля за действие не по-малка е ролята и на принципите, формулирани от Ален Турен: представителност на управляващите – свободният им избор в условията на политически плюрализъм; гражданственост, принадлежност и отговорност на всеки гражданин към политическата общност; равни човешки права, които ограничават властта на управляващите. Трите принципа взаимно се допълват и конституират демокрацията¹². Свързващото звено между процедурните правила за равно участие на социалните субекти в политическия процес и принципите за активното им включване и ангажиране в него със съответни отговорности е издигнатият от Дейвид Хелд принцип на автономията на гражданите. Той, според него, е основанието за съществуването на демокрацията и означава “способността на човешките същества да разсъждават самостоятелно, да бъдат саморефлексивни и самоопределящи се...способността да се обсъжда, преценява, избира и действа (или пък да не се действа) в различни възможни посоки както в частния, така и в публичния живот, с оглед демократичното благо или по думите на Русо на “общото благо”¹³.

Автономията на гражданите в политическата общност изисква както създаването на условия за равно участие в политическия процес, така също равенство на свободата за действие и поемането

¹¹ Дал, Р. За демокрацията. С., Обсидиан, 1999, с.87.

¹² Турен, А. Що е демокрация. С., 1992, с. 33-36.

¹³ Хелд, Д. Демокрацията и глобалния ред. От модерната държава към космополитно управление. 2004, с.215.

на отговорности. В този смисъл принципът на автономия е с водещо значение за постигане на съгласие между участниците в политическия процес при решаване на обществените проблеми чрез диалог, наред с процедурните правила определени от Р. Дал и принципите формулирани от А. Турен.

Конституционната правова държава е неразривно свързана с демокрацията и идеята за “общото благо”. Тя съвместява ценности и елементи на концепциите и практиката на исторически развилата се формална и материална правова държава. Елементите на първата се въплъщават в институционалната ѝ структура, изградена в съответствие с принципите за разделение на властите и включва органи, които осъществяват предоставените им правомощия по предварително установени процедури. Те създават правовия ред и в съгласие с неговите изисквания направляват живота в гражданското общество. Елементите на втората намират израз в съдържанието и дейността на конституционната правова държава. Това са висши ценности и цели, като свобода, равенство, справедливост, плурализъм на политическия живот и други, които съставляват ядрото на идеята за “общото благо”. То насочва държавата към постигане на социална справедливост¹⁴.

С утвърждаването на конституционната правова и социална държава се създават условия за успешно реализиране на консенсусния подход в политиката, защото водещ критерий при формулиране и провеждане на всеки курс от политически действия е “общото благо”. А то съдържа основополагащите начала на демокрацията. По този начин я налага като конституционно изискване и култура на всички участници в политическия живот.

¹⁴ Близнашки, Г. Формата на държавата. С., 1998, с. 96-98.

В духа на тези разсъждения е и тезата на Георги Фотев за политиката: “Пред лицето на множествеността на световите политиката не би трябвало да отстъпва от принципите и целите, които я определят, а именно да формира ред в обществото, редът като благо за всички членове на обществото и за всички жизненни сфери без изключение”¹⁵. В обществото се създава ред, когато той осигурява справедливост за всички, живеещи в него. Тази своя мисия политиката е в състояние да постига, защото общите за всички граждани решения се формират в условията на диалог при съпоставяне на виждания и тези, които почиват върху доводите на науката и се съгласува от началата на демокрацията Тя равнопоставя опонентите и изисква толерантно да търсят приемливите за тях и обществото като цяло решения. В това се състои и изкуството на политиката. Ето защо е основателно твърдението на Томас Ман, че политиката е изкуство на възможното.

3. Политиката и демокрацията в годините на българския преход

При изграждането на съвременната българска държава законодателите ни вземат под внимание европейските тенденции, утвърждаващи новия тип държавност, която съединява формални и материални елементи, обединявани от идеята за “общото благо”. В преамбюла на конституцията са формулирани висшите цели и ценности на българската държава. Първо, като върховен неин принцип се провъзгласяват правата на личността, достойнството и сигурността ѝ. Второ, дългът да пазим националното и държавното единство на България, т.е. самоопределянето на гражданите се поставя в непосредствена връзка с предоставените им от конституцията права и отговорности.

¹⁵ Фотев, Г. Граници на политиката. С., 2001, с.46.

Основните права на гражданите стават възможни за тях чрез ценностите, които се въплъщават в преамбюла на конституцията като свобода, мир, хуманизъм, равенство, справедливост и търпимост. Те са критерии за легитимност на политическите взаимодействия в обществото и условие за опазване правата на гражданите и целостта на националната общност.

В преамбюла на конституцията се провъзгласява още решимостта да “създадем демократична, правова и социална държава”, т.е. социалната държава не е даденост, а цел в постепенното изграждане на която участват политическите сили в България.

В годините непосредствено след създаването на конституцията не беше трудно да се изградят структурите на органите на парламентарното управление, в съгласие с изискванията на процедурните правила на демокрацията. Юридическите ѝ гаранции за демократичност, обаче се оказаха недостатъчни за политически действащите лица, защото при формиране и провеждане на политиката трудно успяваха да постигат удовлетворяващо всички страни съгласие. Отговорът на въпроса защо в началните години на прехода диалогичността между политическите сили беше трудно осъществима трябва да се разглежда през призмата на сложилите се традиции на политическия живот в България през XX век. Най-характерното за тях беше конфронтацията в отношенията, отрицанието и нетърпимостта към опонента. Унищожени на ниво институции и процедурни правила тези традиции продължиха да битуват като съзнание не само на представители на политическите сили, но и на електората, който ги подкрепя¹⁶. Политическото

¹⁶ Владимирова, Ж. Културното наследство срещу демокрацията и пазара в България (1989 – 1998). С., 1999, с.175-180.

културно наследство се вля в политическото ежедневие на демократичните институции. То се прояви в склонността към административни методи на управление и отсъствието на необходимия капацитет за диалог и политически компромиси между политическите сили¹⁷. Така в годините на прехода се установи “политика на една господстваща сила”¹⁸, която губеше подкрепа за следващ управленски мандат. Не са малко индикациите през последните години, че това е политика на миналото. Възможностите за утвърждаване на консенсусна политика и култура на управляващи и управлявани нарасна. Първо, пример беше постигнатото съгласие между политическите сили по въпроса за цивилизационния избор на България – общността на европейските народи. В тази връзка успешно се осъществиха политическите действия, свързани с присъединяването ни към Североатлантическия алианс – НАТО, а сега и към Европейския съюз. Второ, нежеланието на населението за връщане назад и мотивацията на активното гражданство при гласуване от идеологично, по време на първите избори, към прагматично и рационално¹⁹. Трето, влизането на България в Европейския съюз е допълнителна гаранция, защото в него ценностите и идеалите на демокрацията са част от политическата култура на всички участници в политическите взаимодействия.

В заключение може да се заяви, че процедурните правила, принципите и ценностите на демокрацията са фактор не само за конституиране органите на парламентарното управление да функционират демократично от името и в интерес на народа, но трябва да са неразделна част и от политическата култура на всички – управляващи и управлявани, когато участват в политическия

¹⁷ Пак там, с.113-118.

¹⁸ Драганов, Др. Демокрация (минало, настояще и бъдеще). С., 2004, с.234.

¹⁹ Владимирова, Ж. Цит съч., с. 204.

процес. Пренебрегването им или тяхната подмяна с партийни ценности ограничава капацитетните възможности на демокрацията и парламентарното управление.